

JOAN MARAGALL I EL 98

Isidor Cònsul

La guerra colonial i el desastre del 98 van deixar un rastre generós de testimonis en la literatura catalana finisecular que s'ha tendit a concretar, i fins mitificar, en *Els tres cants de la guerra* de Joan Maragall, un tercet que conjuga els temps verbals de la crisi, amb l'abans intuït (*Els adéus*, 1896), el present de l'ensulsiada (*Oda a Espanya*, 1898) i la seva immediata projecció en el futur (*Cant del retorn*, 1899). En el tombant d'aquell 98 del desastre, Joan Maragall, hereu contumaç d'una família d'industrials tèxtils, tenia 38 anys, era un advocat que feia de periodista, tenia publicat el primer volum de versos (*Poesies*, 1895), s'havia convertit en un nom de referència en la vida cívica i cultural barcelonina, i era, en darrer terme, un portaveu significat del nacionalisme polític.

ELS TRES CANTS DE LA GUERRA

Els poemes sobre la crisi de 1898, *Els tres cants de guerra*, representen, potser, l'exponent més clar de la confluència entre el Modernisme i el Catalanisme, i a banda de ser les mostres més conegudes de la literatura catalana sobre la guerra de Cuba, també reflecteixen, **de manera perfecta, amb una contundència que no deixa de mostrar algunes ambigüitats la visió modernista del "Problema d'Espanya"**. Si més no, així ho recordava mesos enrere el professor Jordi Castellanos¹. Tots tres poemes foren analitzats per Joan Lluís Marfany, en un dels treballs que conformen *Aspectes del Modernisme* (1978), i els vinculà, amb encert i convicció, a la mena de coordenades d'expressió regeneracionista que volien transformar, moralment i en profunditat, el caràcter col·lectiu del país. Tot i això, puntualitza l'estudiós del modernisme, Maragall no fou mai un català del 98, entre altres raons perquè la data va tenir poca importància en la història cultural catalana. En tot cas, la pèrdua definitiva del mercat colonial només va actuar, per part de la burgesia nostrada, com un potent estímul de radicalització nacionalista.

El primer d'*Els tres cants de la guerra - Els adéus* – entona la música d'un comiat als soldats que s'embarquen cap a la desgràcia. El poema ressona amb el mite bíblic de la guerra entre germans, i les seves imatges dibuixen la premonició de la catàstrofe que s'apropa. Són, doncs, versos d'alerta, i un toc d'atenció coherent amb l'actitud intel·lectual que el mateix Maragall havia manifestat en diferents articles contra la guerra. El poeta, com més tard també podrà sentir-se dringar en els versos d'Antonio Machado, s'alçava contra l'arrelat caïmisme de l'ànima espanyola, li demanava que abandonés la guerra i que no anés

---

¹ Jordi Castellanos, *L'impacte del 98 a la literatura catalana*. "Revista del Col·legi de Llicenciats". n.103. Hivern del 98.

cap a Ponent. En papers anteriors havia argumentat que una solució feliç podia arribar d'una mutilació feta a temps, referint-se a Cuba sense esmentar-la. D'aquestes dates és un conegut articles de Maragall, *La independència de Catalunya*, paradigma de fermesa d'una veu crítica davant la inconscient eufòria espanyola que no s'adona que galopa de dret al desastre. Per això el poeta creu arribada l'hora del campí qui pugui, perquè el pensament espanyol és mort i ja no té cap **significació ni eficàcia dintre del moviment general d'idees del món civilitzat. Per això nosaltres, que tenim cor de seguir dintre d'aquest moviment general, hem de creure arribada a Espanya l'hora del campí qui puga, i hem de desfer-nos ben de pressa de tota mena de lligam amb una cosa morta².**

La reflexió no s'allunya gens del segon d'*Els tres cants de guerra*, l'*Oda a Espanya*, un poema paradoxalment antiheroic, que es tanca amb el conegut i contundent cop d'efecte d'**Adéu, Espanya!** Abans d'arribar-hi, Maragall defineix el marc moral d'una Espanya dormida, paralyzada per l'autocomplaença, que només recorda velles glòries històriques i que s'encara sense remei al desastre. Així és, tanmateix, com es veia venir la crisi des del catalanisme militant: **Jo he vist els barcos - marxar replens / dels fills que duies - a que morissin / (...) i tu cantaves - vora del mar / com una folla (...).** Després, passada la dramàtica ensulsiada, quan el poeta mira d'orientar-se entre les restes del naufragi, demana què s'ha fet de tot plegat, on són els barcos i els fills? I proposa a Espanya que ho preguntí **al Ponent i a l'ona brava, just perquè tot ho perderes, - no tens ningú. / Espanya, Espanya, - retorna en tu, / arrenca el plor de mare!** I si el text de l'article abans esmentat proclamava la mort del pensament espanyol, els versos d'aquest segon poema insisteixen de nou en el mateix anorreament: **On ets, Espanya? - no et veig enlloc. / No sents la meva veu atronadora? / No entens aquesta llengua - que et parla entre perills? / Has desaprès d'entendre an els teus fills? / Adéu, Espanya!**

Tots dos textos, el poètic i el periodístic, ens remetent a una rampellada en l'actitud de Maragall que, en aquells mesos de 1898, semblava convençut que calia trencar intel·lectualment amb Madrid. Així ho repetia, per carta, al seu amic Joaquim Freixas, el dia 15 d'octubre de 1898: **comprenc, per lo que em dius, lo malament que t'has de trobar a X., empenyada, per desgràcia seva, en continuar sent Espanya. Aquí, almenys moralment, que és lo que t'interessa, ja casi no en som, i per això podem tenir i tenim esperança de redempció. La qüestió per Catalunya és europeïtzar-se, tallant més o**

---

² Joan Maragall va escriure l'article *La independència de Catalunya*, el 1897, però no el publicà en vida. Sortí per primer vegada a la segona edició de les *Obres Completes*. Aquí el cito a partir del volum *Articles polítics de Joan Maragall*, a cura de Joan-Lluís Marfany. Edicions de la Magrana. Barcelona, 1988.

menys lentament la corda que la lliga a *la Morta*. El viure és el primer dever. Qui no vulga seguir que no segueixi. Per a Espanya ha arribat allò de: *sálvese quien pueda*³.

FER PLORAR ESPANYA EN CATALÀ

Comentant el fons d'aquesta actitud maragalliana, Marfany accentua dos punts i aspectes complementaris. El primer es refereix al pensament del poeta respecte de la recatalanització de la societat, la renúncia a les temptacions intervencionistes en la política de l'Estat espanyol i a la lluita contra els agents de la castellanització, especialment l'odiat **género chico**⁴. En segon lloc, però, es tractava d'una actitud amb connotacions evidents d'ambigüïtat, sobretot a partir de l'oposició de continguts entre les dues darreres estrofes de l'*Oda a Espanya*. Així, mentre en la penúltima posava esperances de salvació falcades per la imatge de l'arc de sant Martí (**Salva't, oh! salva't – de tant de mal; / que el plor et torni fecunda, alegre i viva; / pensa en la vida que tens entorn: / aixeca el front, / somriu als set colors que hi ha en els núvols**), la darrera estrofa les revocava i desmentia amb contundència. Senzillament, repunta Marfany, perquè es tracta d'una contradicció que **tradueix fidelment les vacil·lacions de Maragall enfront del problema**⁵

Un any després, a *Cant del retorn*, aquesta vacil·lació retornava als verals d'una prudència regeneracionista més convencional, a cavall de la qual es tancava la trilogia. Tot i això, n'havia subratllat les dificultats en l'article *La regeneració política*, publicat el 9 de febrer de 1899: **A l'obsessió de la guerra ha succeït l'obsessió de la regeneració; però aquesta se'n va tant en paraules, que és de témer que s'hi consumeixin totes les energies regeneradores. Sembla ser regla general que els pobles malmesos es refacin en silenci (...) i efectivament les convalsències només avancen en la quietud i el retir. Deu ser, doncs, que per a Espanya la convalsència encara no ha començat: encara dura l'excitació de la crisi passada. El malalt parla molt, parla en una mena de subdeliri: els metges i els que l'estimen esperen pacientment la postració, la lassitud, el somni reparador**⁶.

---

³ Vegeu *Epistolari*, dins Joan Maragall, *Obres Completes. Obra Catalana*. Editorial Selecta. Barcelona, 1981. Pàgs. 977-978.

⁴ Vegeu l'estudi introductori de Joan-Lluís Marfany a Joan Maragall, *Articles polítics*. Op. cit. Pàg.XV.

⁵ Joan-Lluís Marfany, *Maragall, poeta regeneracionista*. Dins *Aspectes del modernisme*. Op. cit. Pàg. 105.

⁶ Joan Maragall, *Articles polítics*. Op. cit. Pàg. 36.

L'esperança regeneradora del *Cant del retorn* es vesteix, com a imatge de partida, amb el revulsiu de la desfeta i el testimoni frapant, segons com esperpèntic i tot, de l'arribada dels primers soldats repatriats: **Tornem de batalles, - venim de la guerra, / i no portem armes, pendons ni clarins; / vençuts en la mar i vençuts en la terra, / som una desferra.** Tornaven autèntiques ruïnes humanes perquè les malalties i la gana eren les primeres responsables de bona part dels estralls de la guerra colonial. L'aspecte físic dels combatents repatriats era tan desolador com la **host macilenta** que canta la segona estrofa. Un retorn trist i malaurat on es barregen la mort i els sofriments passats: **De tants com ne manquen duem la memòria / de lo que sofriren, - de lo que hem sofert, / de la trista lluita sense fe ni glòria / d'un poble que es perd (...)**

Al final del cant, Maragall planteja els termes d'una regeneració que concreta en dos versos on es parla de la llengua que l'ha de fer plorar: **digueu-nos, digueu-nos si és viva o si és morta / la llengua amb què l'haurem de fer plorar ...** Només Catalunya pot regenerar Espanya fent-la plorar. Com ja havia insinuat en dos dels versos de la penúltima estrofa de l'Oda (**No sents la meua veu atronadora? / No entens aquesta llengua – que et parla entre perills?**). L'única regeneració possible passa per fer plorar Espanya en català, alhora que Catalunya, traient d'ella mateixa les forces, pot convertir-se en l'instrument de regeneració que Espanya necessita.

EL PRIMER CRITIC LITERARI DEL 98

En un altre aspecte, potser paga la pena recordar que Joan Maragall fou el primer a teoritzar sobre la nova manera de fer literatura que caracteritzà l'anomenada "Generación del 98". Així ho argumentava Joaquim Molas en un article de 1961, *Joan Maragall i la "jove generació d'escriptors castellans"*.⁷ En una carta a "Azorín", el dia 22 de gener de 1901, Maragall comenta l'impacte que li ha suposat la lectura de *Diario de un enfermo*, així com els contes de Pío Baroja, *Vidas sombrías*, i la primera novel·la del mateix autor, *La casa de Aizgorri*. Sembla oportú, de torna, subratllar l'olfacte crític maragallià quan destria l'actitud i l'estil antiretoricista com un dels trets fonamentals de la nova generació: **Me ha parecido ver, escriu Maragall, la misma tendencia y todo ello, cobijado por *El alma castellana* de usted, empieza a hacerme sospechar si ustedes, los de la nueva generación, han vuelto a encontrar, a fuerza de seriedad y sinceridad, el espíritu inmanente del arte castellano en un nuevo sentido de su lenguaje, el sentido de la sobriedad, cosas una**

---

⁷ "Serra d'Or". Número d'homenatge en el cinquantenari de la mort de Joan Maragall (Any III, n. 11-12. Novembre - desembre de 1961). Pàgs. 48-51.

y otra inconocidas (a mi modo de ver) por los escritores castellanos de muchísimo tiempo (...) que a fuerza de hacer juegos malabares con la riqueza más superficial de la lengua castellana, acabaron por perder su sentido íntimo e hicieron traición en su arte el alma castellana austera y poderosa por su misma austeridad (...) A finals de febrer, Maragall feia pública l'especulació epistolar en un article a "Diario de Barcelona", *La joven escuela castellana* (28-II-1901) i hi desplegava la primera formulació crítica coherent sobre el nucli fundacional del 98 ("Azorín" i Baroja, fonamentalment). Una primera reflexió generacional que és dotze anys anterior a les especulacions del mateix "Azorín" i que, tot sigui dit, ha estat sistemàticament obviada i ignorada per bona part de la historiografia literària sobre el 98.

Isidor Cònsul